

מבט על, גיליון 755, 18 באוקטובר 2015

המהלך הרוסי בסוריה וההזדמנויות האסטרטגיות הגלומה בו לישראל

עמוס ידלין וכרמית ולנסי

הכניסה הרוסית למגרש הסורי מהווה תפנית בדינמיקה הסבוכה בסוריה בפרט ובמזרח התיכון בכלל. תפנית זו אינה ממוקדת בהכרח במאבק בדאע"ש, שבשמו התערבה רוסיה במשבר, אלא בפוטנציאל השלכותיו של המהלך הרוסי על האזור ועל מדינת ישראל. בראייתה של ממשלת ישראל, האתגרים החמורים ביותר הנשקפים לה בזירה הסורית, מקורם בחזבאללה ובאיראן, בעוד האתגרים הגלומים מבחינתה במשטר אסד ובדאע"ש חריפים פחות. עם זאת, משטר אסד צריך להיבחן מעבר לאיום הישיר שהוא מציב בפני ישראל. אסד הוא המאפשר את נוכחותם המתחזקת של איראן וחזבאללה בסוריה וסילוקו הוא המפתח להחלשת "הציר הרדיקלי" במדינה. הרציונל של המהלך הרוסי, תכליתו האסטרטגית, היקפו ומשכו אינם ברורים דיים, אולם ברור שהמהלך מציב את מדינת ישראל מול מציאות המחייבת לבחון מחדש את התמודדותה מול אתגרים אלו, כמו גם את ההזדמנויות הגלומות בה.

המעורבות הרוסית – התכלית האסטרטגית והרעיון האופרטיבי

המעורבות הרוסית בסוריה עוררה ויכוח בקרב חוקרים ומדינאים אשר ליעדיה האסטרטגיים, למניעים שהובילו את רוסיה להתערב צבאית בסוריה ולעשות כן באופן בוטה וגלוי. זאת, בניגוד לעבר, אז הסתפקה רוסיה בתמיכה במשטר אסד באמצעות אספקת נשק, יועצים ומטריה דיפלומטית. גישה אחת מניחה שהצלת משטר אסד הינה רק אמתלה לתכלית אסטרטגית רחבה יותר, שבמרכזה – חתירה של רוסיה למצב את עצמה כמעצמת-על עולמית. בראייה זו, רוסיה מעוניינת להפוך לשחקן מפתח במזרח התיכון בעיקר נוכח חולשתה המתמשכת והמופגנת של ארצות הברית. גישה אחרת גורסת, כי מבחינת רוסיה המעורבות בסוריה, היא יעד נקודתי, שתכליתו להשיב את היציבות למדינה זו תוך שימור משטרו של אסד ופגיעה משמעותית במדינה האסלאמית – דאע"ש, וכך לצמצם את האיום הג'יהאדיסטי הפוטנציאלי על רוסיה. שתי הגישות גם יחד מניחות שיקולים הקשורים במשבר הכלכלי ברוסיה, בקיפאון באוקראינה וברצונה של רוסיה לשבור את הבידוד הבינלאומי האופף אותה ולהסיר את הסנקציות המוטלות עליה.

אשר לתכלית האסטרטגית של הפעילות הרוסית בסוריה – כאן באות בחשבון ארבע אפשרויות מרכזיות, שיש לעמוד על משמעויותיהן וסבירות היתכנותן:

- א. **"סוריה הקטנה מאוד"** – הבטחת מדינה עלאוויית בשליטת אסד במערב סוריה, תוך שימור האינטרסים המינימליים של רוסיה – נמלי הים התיכון. לאור הגברת היקף הכוח הרוסי על אדמת סוריה לאחרונה, נראה, כי הרוסים חותרים למהלך רחב הרבה יותר.
- ב. **"סוריה הקטנה"** – שימור משטר אסד גם בדמשק ובערים חומס, חלב וחמה, תוך מאמץ מרוכז של הלחימה נגד כוחות האופוזיציה בצפון סוריה ובמזרחה. הדיווחים אשר לתגבור הכוח האווירי הרוסי בכוחות מיוחדים ובמתנדבים עשויים להעיד על כוונה זו.
- ג. **"סוריה 2011"** – השבת שלטון אסד לכל שטחה ההיסטורי של סוריה בגבולות 2011 ושאיפה לניצחון מוחלט על האופוזיציה – תבוסה צבאית לדאע"ש ולשלל המיליציות המתנגדות לאסד. יעד מרחיק לכת זה יחייב את רוסיה לשלוח לסוריה כוח משמעותי ביותר, שיכלול כוח קרקעי על-דיביזיוני, שיפעל בתיאום הדוק עם שותפיו המקומיים.
- ד. **"סוריה ללא אסד"** – למרות שמוסקבה פועלת לשימור משטר אסד בכל שלושת התרחישים שפורטו לעיל, אין לפסול אפשרות שהיא תקבל הסדר, הקורא להחלפת אסד כנשיא סוריה (שאפשר שיגובש בוועידת "ז'נבה 3", אם וכאשר תכונס), אך לשימור חלקים נרחבים ממשטרו. במסגרת זו, ישמרו מנגנוני המדינה בשיתוף העדה העלאוויית, אשר תזכה להגנה בהסכם שיגובה על ידי גורמי "הציר הרדיקלי". זאת, בכפוף להבטחת הנכסים והאינטרסים של רוסיה במדינה וכן בכפוף לאישור מעמדה כשחקן מרכזי בעיצוב סוריה העתידית.

מוקדם עדיין לקבוע לאן מתפתח המהלך הצבאי הרוסי, אם כי היקפו המוגבל של הכוח הצבאי, שנפרס עד כה, מעלה את הסבירות למימוש האפשרות השנייה ("סוריה הקטנה"). בשלב מאוחר יותר, אף ייתכן שהרוסים יחתרו לממש את האפשרות הרביעית ("סוריה ללא אסד"). ארבעת התרחישים בעייתיים לישראל היות ובכל אחד מהם נשמרת ההשפעה והנוכחות האיראנית בסוריה. עם זאת, במתאר הראשון איראן רחוקה יותר מגבול ישראל, ובמתאר האחרון המשטר החדש, בהובלה סונית, לא יעודד שיתוף פעולה עם איראן וחזבאללה.

מעבר לניתוח התכלית האסטרטגית, ראוי לבחון את יעדי ההפעלה המבצעית של הכוח הרוסי והאפקטיביות שלה. כפי שלמדו ארצות הברית בקמפיין האווירי נגד דאע"ש, ישראל בלחימה נגד חמאס

ברצועת עזה וערב הסעודית בלחימה בתימן – כוח אווירי יעיל כאשר הוא פועל על בסיס מודיעין איכותי ומופעל במסות משמעותיות. ואולם, היקף הפריסה הנוכחית של הכוח הרוסי ורמת המודיעין העומד לרשותו יקשו על הפעלה יעילה ומכריעה של הכוח האווירי. עם זאת, אם הרוסים יאמצו את שיטות ונורמות הלחימה הסוריות ולא יראו בפגיעה באזרחים חפים מפשע מגבלה, אזי ייעשה הכוח האווירי הרוסי משמעותי הרבה יותר. על אף ההצהרה אודות הצבת כוח "מתנדבים" מטעמה של רוסיה בשטח סוריה (טקטיקה רוסית מוכרת של הפעלת כוח קרקעי בחתימה נמוכה), אין בכך לקבוע, כי מוסקבה מתכננת השתתפות בלחימה הקרקעית בסוריה. מי שדווקא עוסק במלאכה הקרקעית בשעה זו, הם 3,000 חיילים איראנים נוספים, שזורמים בימים האחרונים לאזורי ההיערכות בסוריה בפיקודו של מפקד כוח 'אל-קודס' של משמרות המהפכה, קאסם סולימאני, מצטרפים ללוחמי חזבאללה ולצבא סוריה. ניתן לראות בהתפתחות זו משום "קדימון" לאירועי ההמשך, במסגרת הברית הנרקמת בין רוסיה, איראן וסוריה.

לפי שעה, התקיפות הרוסיות מכוונות במיעוטן נגד דאע"ש ומתמקדות בעיקר בארגוני המורדים, ביניהם ג'יהת אל-נוסרה וצבא השחרור. לצד הערכת האפקטיביות של התקיפות הרוסיות, ראוי לעקוב גם אחר היכולות של המורדים לפגוע בכוחות הרוסיים ולבחון האם האבדות הרוסיות הצפויות בהמשך הלחימה עשויות להשפיע על שינוי התכלית האסטרטגית הרוסית ובהתאם על שנוי השיקולים האופרטיביים.

המהלך הרוסי בסוריה וישראל – האתגרים וההזדמנויות

מאז פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה ישראל נמנעה מלהתערב במתרחש בסוריה ופעלה רק נגד העברות נשק מתקדם לחזבאללה. מדיניות זו בעייתית בהיבט המוסרי, נוכח מעשי הרצח וההרג של משטר אסד שגבו עד כה את חייהם של כרבע מיליון אנשים. בהיבט הביטחוני, הישגותיו של המשטר העמיקה את נוכחות חזבאללה ואיראן בסוריה בכלל ובגולן בפרט. אם קודם לכן הייתה תקווה שהמשטר יתמוטט במהלך האירועים, בהיעדר מעורבות ישראלית, הרי שהתמיכה האקטיבית הרוסית באסד מחלישה הסיכוי לסלקו.

לפיכך, בניתוח מדרג האיומים על ישראל, דאע"ש, הנמצא בשלב זה רחוק מגבולותיה ויכולותיה הצבאיות הנוכחיות מוגבלות, אינו מהווה איום אסטרטגי-צבאי ישיר על ישראל בעת הנוכחית. לעומתו, חזבאללה, שהצטייד ביכולות מבצעיות מתקדמות, המאפשרות לו לכסות את ישראל בטילים ורקטות ארוכי טווח, עשוי להתחזק בעקבות מהמהלך הרוסי, במקרה שאמצעי לחימה רוסיים יזלגו לארסנל שלו או יסופקו במכוון לארגון.

אשר לאיראן ולאסד, המעורבות הרוסית מחזקת (שוב) את הצורך לבחון את הסוגיה ברמת המערכת ולא ברמת השחקן הבודד. המערכת, או "הציר הרדיקלי", כוללת את איראן, סוריה וחזבאללה, כשרוסיה נתפסת, לפחות בשלב זה, כמעניקה חסות. מנהיג חזבאללה, חסן נסראללה, הדגיש את יציבותו של שלטון אסד כתנאי לשרידות "מחנה ההתנגדות". ואכן, איראן משקיעה מאמצים עילאיים במטרה לשמר את משטרו של אסד, מתוך הבנה, כי סוריה חיונית לקידום האסטרטגיה שלה מול העולם הערבי-סוני ומול ישראל, ומחשש שסילוק אסד יפגע באופן דרמטי ב"מחנה" בכלל ובחזבאללה בפרט.

חברות המחנה ורוסיה חולקות מידע מודיעיני והיגיון מערכתי, שעליו נשען התאום בין הכוח האווירי הרוסי לבין הכוח הקרקעי של איראן-סוריה-חזבאללה. אם יתממש אחד משלושה התרחישים שתוארו לעיל, שתוצאתם הישגות משטר אסד על כנו, ישראל תימצא במצב אסטרטגי נחות, שכן המעורבות הרוסית עלולה להעניק גושפנקא לפעילות איראן בסוריה בשנים הבאות, כמו גם לנוכחות כוחות חזבאללה המצויידים במיטב הנשק הרוסי, בשטח המדינה.

ישראל ניצבת בפני איום מצד טהראן, החותרת להגמוניה אזורית. איום זה מלווה בניסיונותיה של איראן להמשיך להצטייד בנשק גרעיני, לפתח את תכנית הטילים שלה (רק לאחרונה, האיראנים דיווחו על ניסוי בטיל קרקע-קרקע מונחה לטווח ארוך חדש, וכן חשפו מנהרה תת קרקעית המשמשת כבסיס טילים בליסטיים לטווח 1700 ק"מ), ולבסוף לייצר נוכחות צבאית בגבול עם סוריה ובלבנון. למרות זאת, ישראל נמנעה עד כה ממהלך, שעשוי היה לתרום למאמץ להפיל את שלטונו של אסד וכך לערער את נוכחות איראן וחזבאללה בסוריה.

האנרגיות החדשות שרוסיה מזריקה למשבר מייצרות שתי הזדמנויות עבור ישראל: הראשונה, חיזוק השותפות עם המדינות הסוניות באזור כשבראשן ניצבות ערב הסעודית וטורקיה – בשותפות והובלה אמריקאית. הכעס והתסכול שחשות מדינות אלו נוכח המהלך החד-צדדי של הרוסים עשוי אפוא להבליט את ישראל כנכס אסטרטגי, השותף למערך הכוחות שיחליש דרמטית את איום ה"מחנה הרדיקלי" מצפון לה. שנית, במקרה של חוסר הצלחה להסיט את הקואליציה ה"מערבית" לפעולה סימולטנית נגד אסד ודאע"ש, על ישראל לחתור למימוש התרחיש הרביעי של "סוריה ללא אסד", שתכליתו הסדר בשותפות רוסית.

בכל מקרה, על ישראל להירתם למאמצים אקטיביים להפלת משטר אסד. זאת, על יסוד הבנה שמעבר לשיקול המוסרי, סילוק אסד יוביל להנחלת מפלה אסטרטגית לאיראן ולחזבאללה במדינה הסורית המדממת.